

УДК 81.161.2'271.1:070

НЕНОРМАТИВНЕ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМ «ВІДСУТНІСТЬ» І «НАПРУГА» В ГАЗЕТНИХ МАТЕРІАЛАХ

Марія РІШЕЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, Україна, 79044*

Розглянуто ненормативне вживання лексем «відсутність» і «напруга» в газетних публікаціях, запропоновано правильні відповідники. Зосереджено увагу на поясненні значень цих слів у довідковій літературі. Приклади наведено з таких газет: «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес».

Ключові слова: ненормативне вживання, газетні матеріали, правильно, неправильно, відповідники.

Газетне слово звернене до незчисленної за кількістю аудиторії. Воно має бути продуманим, доречним, точним. «Невдало підібрані слова... можуть або нечітко, або невірно означати думку автора й «викликати хоч би мале роздратування, що зразу ж відіб'ється на мисленні і внесе дисгармонію» [5, с. 71]. Адже «однією з основних вимог до мови газети є простота, зрозумілість викладеного матеріалу. Такий виклад досягається перш за все вдалим вибором саме того слова, що буває єдиним у кожній конкретній ситуації» [13, с. 48].

На мовленнєвих неточностях акцентують у своїх працях Б. Антоненко-Давидович, І. Вихованець, М. Волощак, К. Городенська, П. Дудик, Н. Непийвода, О. Пономарів, О. Сербенська, М. Яцимівська та ін. Зокрема, Б. Антоненко-Давидович звертає увагу на слова, «потрібні для точного відтворення думки, слова, що поширюють наші мовні можливості» [1, с. 31]. Науковці зазначають, що «друкована продукція повинна насамперед популяризувати національну мову, а отже, дотримуватися її норм та підвищувати рівень мовної культури населення» [13, с. 47].

У газетних публікаціях досить часто читаємо слова «відсутність» і «напруга». На підставі довідкової літератури і власного редакторського досвіду проаналізуємо правильність їх вживання.

Газети пишуть: «Цьогоріч чимало стартів відмінили через відсутність снігу», «відсутні на картах об'єкти» (Експрес. – 2007. – 1 берез.), «Занепокоєні... відсутністю уваги посадовців» (День. – 2006. – 7 листоп.), «...відсутність можливості реалізуватися» (Дзеркало тижня. – 2006. – 27 трав.), «Про відсутність в українському політикумі здатності «співати...» (Високий Замок. – 2007. – 13 лют.), «У США транспортний збір як такий відсутній», «Життя невдовзі довело відсутність реальної користі від конвеєра...», «...пояснюють свою позицію відсутністю гарантій...» (Дзеркало тижня. –

2009. – 24 січ.); «...відсутність творчої фантазії...» (Дзеркало тижня. – 2007. – 12 трав.); «...спортивний майданчик відсутній», «...відсутність охорони» (День. – 2011. – 19 квіт.); «Головна проблема... у відсутності реальної стратегії наукового та інноваційного розвитку...» (День. – 2011. – 27 квіт.).

У словниковій статті слова «відсутність» «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (укладач В. Бусел) зазначено: «1. Перебування кого-небудь поза даним місцем у певний час; прот. п р и с у т н і с т ь. 2. Неіснування кого-, чого-небудь; брак чого-небудь» [2, с. 182]. У цьому словнику також читаємо «відсутність згоди» [2, с. 1248], «характеризується відсутністю вологості» [2, с. 1418], «відсутність розмов», «відсутність руху, метушні» [2, с. 1453], «відсутність взаєморозуміння, мирних стосунків, злагоди» [2, с. 762], «відсутність віри» [2, с. 66], «відсутність провалів» [2, с. 71], «відсутність соляної кислоти» [2, с. 224], «відсутність їжі» [2, с. 251], «відсутність поваги» [2, с. 470], «відсутність життя» [2, с. 661], «відсутність незгоди, ворожнечі, сварок» [2, с. 667], «відсутність висловлювань» [2, с. 682], «відсутність, брак достатньої кількості чого-небудь» [2, с. 758], «відсутність взаєморозуміння» [2, с. 761], «відсутність знань, відомостей» [2, с. 762], «за відсутності впевненості», «за відсутності досвіду й уміння» [2, с. 1377], «повна відсутність В-ліпопротеїнів» [2, с. 1], «відсутність коштів» [2, с. 17], «відсутність інтересу», «відсутність елементів» [2, с. 29], «відсутність здатності», «відсутність бажання» [2, с. 31], «відсутність гуманності, людяності» [2, с. 32], «відсутність гарячки» [2, с. 36] та ін.

У тритомному російсько-українському словнику подано: «**в мое отсутствие** під час моєї (за моєї) відсутності, не при мені; **в отсутствие отца** коли батька не було, коли батько був відсутній, під час відсутності батька; **за отсутствием свидетелей** через відсутність свідків, **находиться в отсутствии** бути відсутнім; **за отсутствием времени** через брак часу, за браком часу» [10, т. 2, с. 417]. У словнику складної лексики наведено: «**в чье отсутствие**, не при кому, як кого не було... **при отсутствие і в случае отсутствия**, якщо нема /не буде/ ; **из-за / ввиду, по причине/ отсутствия**, через брак, за браком, (*в кінці мови*) бо не було, бо немає» [6, с. 365].

У пораднику з української мови зазначено, що російською «за отсутствием времени» українською «бо не було (немає) часу, через брак часу, за браком часу», російською «в случае отсутствия» українською «якщо (коли) немає (не буде)», російською «доказательства отсутствуют» українською «доказів немає (немає)» [7, с. 168]. У словнику синонімів читаємо, що «відсутність» – це «перебування кого-небудь поза даним місцем у певний час» [11, т. 1, с. 274], тобто стосується живих істот; зазначено «див. І брак» [11, т. 1, с. 274]. Однак, не дотримуючись цього тлумачення, синонім «брак» пояснено як «відсутність достатньої кількості або повна відсутність кого-, чого-небудь» [11, т. 1, с. 88]. Оскільки «кого-, чого-небудь», то можна стверджувати, що слово «відсутність» стосується і неживих предметів.

Б. Антоненко-Давидович пояснює: «Відповідно до широко вживаних у російській художній і діловій мові слів *отсутствие, отсутствующий, присутствие, присутствующий* і в українській мові є схожі слова *відсутність, відсутній, присутність, присутній*... Проте часто слова *відсутність, відсутній* уживають навіть тоді, коли

мовиться не про людей, а про речі: «За відсутністю достатніх доказів такі справи слід припиняти»; «На літеру В чомусь відсутні слова «вагання», «вагатися». Чи на своєму місці стоять у цих реченнях такі слова, чи, може, краще сказати по-українському «за браком достатніх доказів», «на літеру В чомусь бракує (нема) слова «вагання»?... Українська художня література в своїх класичних і сучасних зразках користувалась саме такими словами: «Коли в тебе бракує того насіння, позич його»... «Брак досвіду до лиха приведе»... «Він добре знав, що в Нимидори нема грошей»...» [1, с. 31]. Наприклад, «Щоб впевнитися у відсутності господаря, Твердохліб стусонув ногою в двері», «За час його відсутності там... нічого прикрого не трапилося» [12, т. 1, с. 646], «Присмучений Рекс... тяжко переживає відсутність господаря...» [11, т. 1, с. 274].

Неправильно «через відсутність розрахунків...», «відсутність мети...», «відсутність достатнього рівня культури...», «за відсутністю доказів...», правильно «бо нема розрахунків...», «брак мети...», «недостатній рівень культури...», «за браком доказів...» [4, с. 12].

У вищенаведених реченнях з газет замість лексеми «відсутність», на нашу думку, правильно писати «бо було замало снігу», «не позначені на картах об'єкти», «що посадовці не виявляють уваги», «нема можливості реалізуватися», «немає здатності» або «політикум нездатний співати», «збору немає», «нема користі», «нема гарантій», «замало (бракує) фантазії», «нема спортивного майданчика», «нема охорони», «немає реальної стратегії».

У газетних публікаціях читаємо: «Це рішення має знизити напругу в українському суспільстві», «Перманентна революційна ситуація тримає суспільство у стані цілковитої напруги... « (Дзеркало тижня. – 2007. – 30 черв.), «Суперечка досягла найвищої напруги...» (Дзеркало тижня. – 2007. – 24 січ.), «...політичну напругу в Україні зніме нова виборча система» (Експрес. – 2007. – 27 верес.), «Такої паніки (як за напругою, так і за тривалістю) на фінансових ринках не спостерігалось...» (Дзеркало тижня. – 2008. – 26 січ.), «Стрічка за ступенем напруги претендує на трилер...» (Дзеркало тижня. – 2009. – 24 січ.), «...зменшивши напругу на внутрішньому ринку», «...перехідний період... завжди пов'язаний зі зростанням соціальної напруги...» (Дзеркало тижня. – 2009. – 7 берез.).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (укладач В. Бусел) нечітко розмежовано значення слів «напруга» і «напруження». Прочитавши ці словникові статті один-два рази, де «напругу» пояснено як те саме, що «напруження» у другому і четвертому значенні, ми сприйматимемо ці лексеми як синоніми. Зазначено, що «напруга» – це «1. Дія і стан за знач. **напружувати, напружити і напружуватися, напружитися**. 2. Те саме, що **напруження** 2. 3. *спец.* Те саме, що **напруження** 4. 4. *спец.* Фізичний стан електрики...» [2, с. 731]. А «напруження» – «1. Дія за знач. **напружити і напружитися**. 2. Стан піднесення, збудження, зосередження сил під час здійснення чого-небудь... 3. *перен.* Скрутне, тяжке становище де-небудь, із чим-небудь. 4. *спец.* Величина тиску або розтягання...» [2, с. 731]. У цьому словнику також читаємо «повторне переживання» початкового досвіду, який спричинив напругу» [2, с. 2], «перебуває під високою напругою (механічною, електричною, психічною тощо)» [2, с. 153], «відчуття

напруги чи дискомфорту в зв'язку зі своєю статтю» [2, с. 230], «зменшена напруга чи тонус м'яза чи органа» [2, с. 242], «міжнародна напруга» [2, с. 289], «фантазії... спричиняють значну напругу та тривогу» [2, с. 297], «випуск емоційної енергії, що допомагає зняти напругу» [2, с. 529], «м'язова напруга» [2, с. 1362]. Також «фізичне та розумове напруження» [2, с. 43], «фізичне або моральне напруження» [2, с. 132], «нервово напруження» [2, с. 168], «напруження організму» [2, с. 240], «внутрішнє напруження; стримуваний протест» [2, с. 1045], «психоемоційне напруження» [2, с. 1185], «перебуває в стані крайнього напруження» [2, с. 1393], «напруження судинних стінок» [2, с. 1461]. А у тлумаченні «кульмінації» використано і «напругу», і «напруження»: «найвище напруження, піднесення у розвитку чого-небудь. // Момент найбільшої емоційної напруги в музичному творі або його частині» [2, с. 596]. Отже, відповідно до цього словника «психічна напруга», але «психоемоційне напруження», «м'язова напруга», але «напруження судинних стінок».

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (керівники видавничого проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак) у поясненні лексем «напруга» і «напруження» як приклади подає «Жити у постійній напрузі», «напруження з робочою силою», «внутрішнє напруження металу», а також «нервово напруження» [3, с. 605]. А у довіднику з українського слововживання читаємо, що правильно «нервова напруга» [4, с. 26].

У тритомному російсько-українському словнику до російського «напряжение» наведено: *состояние* – напруження, напруга, натягнення; *сосредоточение сил, внимания и т. п.* – напруження, напруга; *натянутость* – напруження; *физ. техн.* – напруга [10, т. 2, с. 67]. «Словник синонімів української мови» «напруження» і «напругу» подає як синоніми. Зокрема, щодо слова «напруга» подано «див. 1, 2, 4 напруження», а саме: «1. **напруження** (затрата великих фізичних або душевних сил під час виконання, здійснення чого-небудь), **напруга, напруженість, зусилля, силкування...** 2. **напруження** (стан посиленої, інтенсивної діяльності кого, чого-небудь), **напруга, напруженість, кипіння...** 4. **напруження** (стан внутрішньої зосередженості, мобілізованості перед можливою несподіванкою, небезпекою і т. ін.), **напруга, напруженість, настороженість, насторога...**» [11, т. 1, с. 920–921].

Труднощі із вживанням цього слова пов'язані з перекладом із російської мови. У російській є «напряжение», а в українській – «напруження» і «напруга» [14, с. 405].

На думку редакторів видавництва, між якими часто ведуться дискусії щодо нормативного слововживання у певному контексті, лексему «напруга» треба вживати як технічний, фізичний термін. Наприклад, «амплітудна напруга», «анодна напруга», «вібраційна напруга», «вихідна напруга», «допустима напруга», «зарядна напруга», «контактна напруга», «фазна напруга» та ін. [8, с. 366]. А в інших випадках замість російського «напряжение» писати «напруження», зокрема, «альтераційне напруження», «увіднотонове напруження», «каденційне напруження», «напруження у вимові», «політичне напруження», «соціальне напруження» [9, с. 262]. Наприклад: «Вона жила у вічному напруженні...», «Втомлена від надлюдського душевного напруження, Катерина... припала головою до паперів», «Всі слухачі перебувають у дуже нервовому

напруженні...», «В момент крайнього напруження боротьби...», «Треба було знову пережити смертельне напруження бою», «Науковці прагнуть вивести нові культури різного строку дозрівання, щоб полегшити у жнива напруження робіт», «У роки, коли буває великий урожай, створюється напруження з робочою силою і транспортом» [12, т. 5, с. 163].

Отже, у вищенаведених реченнях з газет, на нашу думку, замість лексеми «напруга» правильно писати «напруження»: «зменшити напруження у суспільстві», «стан надзвичайного напруження», «досягти найбільшого напруження (апогею, кульмінації)», «політичне напруження зменшить (усуне) нова система», «за напруженням і тривалістю», «ступінь напруження», «зменшити напруження на ринку», «соціальне напруження».

На підставі довідкової літератури та власного редакторського досвіду можемо висувати:

1. Коли мовиться про людей, треба вводити в текст лексему «відсутність», а в інших випадках писати «нема (немає)», «не було», «бракує» чи інші відповідники.
2. Як технічний, фізичний термін вживати лексему «напруга», а в інших випадках замість російського «напряжение» писати «напруження».

Зважаючи на важливість, порушена проблема потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1991. – 256 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1735 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. – К.: Видавництво «Дніпро», 2009. – 1332 с.
4. Волощак М. Неправильно—правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2003. – 160 с.
5. Іванченко Р. Г. Літературне редагування. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Голов. вид-во вид. об-ня «Вища шк.», 1983. – 248 с.
6. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. – К.: ВЦ «Академія», 1998. – 712 с.
7. Непійвода Н. Сам собі редактор: Порадник з української мови. – К., 1996. – 260 с.
8. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін. – К.: Наук. думка, 1998. – 892 с.
9. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Й. Д. Андерш, С. В. Воробйова, М. В. Кравченко та ін. – К.: Наук. думка, 1994. – 600 с.
10. Русско-украинский словарь: В 3 т. – 2-е изд. – К.: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1980–1981.
11. Словник синонімів української мови: У 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка 1999–2000. – Т. 2. – С. 610.
12. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
13. Супрун Л. В. Нормативність мовлення як складник мовної комунікації журналіста // Наукові записки Інституту журналістики. – 2008. – Т. 33. – С. 44–48.

14. Українсько-російський словник / Уклад.: В. С. Ільїн, К. П. Дорошенко, С. П. Левченко та ін. – 4-те вид. – К.: Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1976. – 944 с.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2010

Прийнята до друку 31.01.2011

NONNORMATIVE USING OF LEXEMES «ABSENCE» AND «VOLTAGE» IN PERIODICALS

Mariya RIPEY

*Ivan Franko National University of Lviv,
49, Chuprynky Str., Lviv, Ukraine, 79044*

The paper considers the incorrect usage of the lexemes in the newspaper publications – «absence» and «voltage»; it suggests the correct variants. The author focused on explaining the meanings of these words in dictionaries. She gives the examples from the following newspapers: «High Castle», «The Day», «The Mirror of the Week», «Express».

Key words: incorrect usage, newspaper materials, correctly, incorrectly, variants.

НЕНОРМАТИВНОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ ЛЕКСЕМ «ОТСУТСТВИЕ» И «НАПРЯЖЕНИЕ» В ГАЗЕТНЫХ МАТЕРИАЛАХ

Мария РИПЕЙ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, Львов, 79044*

Рассмотрено ненормативное употребление лексем «отсутствие» и «напряжение» в газетных публикациях, предложены правильные варианты. Обращено внимание на объяснение значений этих слов в справочной литературе. Примеры взяты из таких газет: «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес».

Ключевые слова: ненормативное использование, газетные материалы, правильно, неправильно, варианты.